ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIETAL STUDIES
2013, 5(2), p. 421–432.

TOLERANCIJOS APRAIŠKOS LIETUVOJE: VERTYBINĖS NUOSTATOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ ATŽVILGIU

Diana Janušauskienė

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Politikos mokslų institutas
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas (+370 5) 2740611
Elektroninis paštas: djanus@mruni.eu

Pateikta 2012 m. spalio 1 d., parengta spausdinti 2013 m. balandžio 18 d.

Anotacija. *Straipsnyje nagrinėjama tolerancijos, kaip pamatinės socialinės vertybės, samprata ir jos raiška Lietuvos visuomenėje. Tolerancija „kitokiems“ visuomenės nariams neabejotinai yra vienas svarbiausių demokratinių Europos visuomenių vertybinių sistemų elementų. Tolerancijos lygis yra kintantis ir priklauso nuo daugybės veiksnių. Šiame straipsnyje ypač daug dėmesio skiriama urbanizacijos, daugiatautiškumo ir tautinės tolerancijos sąsajoms. Nagrinėjant Lietuvos situaciją, remiamasi pastarųjų metų sociologiniais tyrimais, nagrinėjamas tautinės sanklodos Vilniuje ir visoje Lietuvoje kitimas bei susiformavusios bendrabūvio tradicijos.*

Reikšminiai žodžiai: *tolerancija, tautinės mažumos Lietuvoje, vertybinė sistema, vertybių tyrimai.*

© Mykolo Romerio universitetas, 2013
© Mykolas Romeris University, 2013
ISSN 2029–2236 (print), ISSN 2029–2244 (online)
http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/SMS/
http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/SMS/

Įvadas

Tolerancija kitokiai nuomonei, tautinei kilmei, elgesio ir gyvenimo būdui yra viena socialinių vertybių, puoselėjamų šiuolaikinėse demokratinėse daugiatautėse valstybėse. Demokratinėse valstybėse ši tolerancija yra ginama įstatymų.

Tolerancija tautinėms mažumoms yra sudedamoji socialinės tolerancijos dalis. Tolerancijos kitataučiams tradicija Europoje formavosi per istoriškai ilgą laiko tarpą. Šių dienų Europoje susiduriama su dvejopu tautinių mažumų reiškiniu. Viena vertus, egzistuoja istoriškai susiklosčiusi tautinė įvairovė dėl valstybinių sienų pasikeitimo, migracijos iš buvusių kolonijų ar migracijos tokių buvusių valstybių kaip Sovietų Sąjunga viduje. O kita vertus, egzistuoja ir naujai besiformuojančios tautinių mažumų grupės dėl suaktyvėjusios globalaus mąsto migracijos. Vykstant globalizacijos procesams ir pasaulinei masinei migracijai didžioji dalis Vakarų pasaulio valstybių tampa vis labiau tautiškai heterogeniškos. Ši naujai besiformuojanti tautinė įvairovė daugelyje šalių nebepanaši į ilgą laiką egzistavusią visuomenės mozaiką, kadangi kultūriniai tautinių grupių skirtumai tampa vis labiau apčiuopiami. Ir nors taikus bendrabūvis yra įmanomas tik išlaikant pakantumą ir gebėjimą suprasti kitą, tačiau dažnu atveju situacija būna kita – imigrantai tampa atskirties grupėmis, net ir fiziškai atskirtomis nuo visuomenės. Kalbant apie socialinę atskirtį tautinės priklausomybės pagrindu, nereiktų pamiršti ir ilgą laiką Europoje gyvenančių tautinių grupių atskirties problemos, ypač dažnai pasireiškiančios romų tautos atžvilgiu.

Visgi, nepaisant tautinių mažumų susiformavimo ypatumų skirtingose Europos šalyse, lyginamieji vertybinių nuostatų tautinių mažumų atžvilgiu tyrimai turi prasmę, o tolerancijos lygio klausimas išlieka aktualus vertybių tyrimų aspektas. Lietuvos atvejis, kuris ir yra detaliau nagrinėjamas šiame straipsnyje, yra puikus daugiatautės valstybės pavyzdys, kuriame tautinis heterogeniškumas egzistuoja ilgą laiką, o vertybinių nuostatų tautinių mažumų atžvilgiu pokyčių amplitudė nėra didelė. Kita vertus, Lietuvai nėra būdinga masinė imigracija iš „kultūriškai tolimų“ šalių, todėl aukštesnio tautinės tolerancijos lygio galimybė yra didesnė.

Šio straipsnio tikslas yra aptarti tolerancijos kaip socialinės vertybės sampratą; apžvelgti tolerancijos tautinių mažumų atžvilgiu tradicijas Lietuvoje; išanalizuoti urbanizacijos ir tautinės įvairovės įtaką tolerancijai; taip pat, remiantis pastarųjų metų sociologiniais tyrimais, ištirti tolerancijos tautinėms mažumoms apraiškas Lietuvoje pastaruoju metu.

1. Tolerancija kaip socialinė vertybė

Socialiniuose moksluose vertybės yra apibrėžiamos kaip abstraktūs įsitikinimai, padedantys pasirinkti veiksmo tikslus ir priemones jiems pasiekti; apibrėžiantys, kaip individas turėtų elgtis ir ko siekti. Kiekvienoje kultūroje susiformuoja tam tikra vertybių sistema, kuri įgalina individus bendrai siekti tikslų, kurie yra naudingi visai visuomenei.

Susidūrus individo ir visuomenės interesams, vertybių sistema padeda išspręsti šį interesų konfliktą.

Vertybių sistemoje įsitikinimai ir nuostatos yra tarpusavyje susiję ir išsidėstę hierarchine tvarka. Vienos nuostatos ar įsitikinimų pokyčiai grandinine reakcija veikia visas kitas nuostatas ir įsitikinimus ir juos transformuoja. Taip įvyksta vertybių sistemos pasikeitimas. Vertybių tyrėjas Rokeachas teigia, kad individas yra linkęs išlaikyti darnią vertybių sistemą, todėl, kai individo elgesys ima prieštarauti vertybių sistemai, individas jaučiasi blogai ir siekia suderinti savo vertybes ir veiksmus[1]. Taip atsiradęs konfliktas tarp elgesio ir vertybių nulemia visos vertybių sistemos pasikeitimą. Įvyksta vertybinis pasiketimas individo lygiu. Panašūs procesai vyksta ir visuomenės mastu. Taigi, vertybinė sistema, kaip ir pati kultūra, nėra statiška, ji nuolat kinta. Kaip pažymi daugelis tyrėjų, vertybių kaita šiuolaikiniame pasaulyje yra žymiai spartesnė, nei buvo anksčiau. Ankstesniais laikotarpiais vertybių kaita siejosi su kartų kaita, tuo tarpu pastaruoju metu vertybiniai pokyčiai yra tiek paspartėję, kad vyksta vienos kartos gyvenimo laikotarpiu ir todėl yra labiau pastebimi[2]. Tai iš esmės yra dižiulis visuomenės vystymosi pokytis.

Vertybių tyrimai yra viena svarbių empirinės sociologijos krypčių. Šie tyrimai siekia atskleisti, kokių įsitikinimų laikosi žmonės, kiek tvirti yra šie įsitikinimai, kokie yra vertybių prioritetai ir hierarchija, taip pat yra daromi skirtingų kultūrų palyginimai. Vienu pagrindinių vertybių tyrimų klausimu išlieka vertybių ir elgesio sąsaja.

Tolerancijos tyrimai yra vertybių tyrimų dalis. Dažniausiai šie tyrimai apima požiūrio į įvairias socialines grupes, ryškiai besiskiriančias nuo dominuojančios kultūroje daugumos, tyrinėjimus. Tai gali būti tautinės mažumos (pastaruoju metu Vidurio Rytų Europoje dažnai tiriami romai; taip pat tautinės mažumos, patiriančios ne visada teigiamą savo šalies vyriausybės požiūrį, tokios kaip Rumunijos vengrai ar Bulgarijos turkai; tiriama ir naujųjų netradicinių tautinių grupių adaptacija, tokių kaip vietnamiečiai Lenkijoje); seksualinės mažumos; įvairios socialinės atskirties grupės, tokios kaip vargšai, buvę kaliniai; dažnai tyrimų objektu tampa moterys, kaip socialinė grupė, kurios padėtis modernioje visuomenėje vis labiau ima prieštarauti tradicinei lyčių sampratai visuomenėje, ir t. t. Kadangi visuomenė darosi vis įvairesnė, požiūris į kitokią poziciją, išvaizdą ar gyvenimo būdą tampa nepaprastai svarbiu indikatoriumi, rodančiu visuomenės brandą.

Tolerancija yra glaudžiai susijusi su šalies išsivystymu. Kaip teigia vienas žymiausių šiuolaikinių vertybių tyrėjų Inglehartas, ekonominis ir socialinis šalies saugumas skatina demokratiją ir pliuralizmą. Ir priešingai, yra pastebėta, kad esant krizinei socialinei situacijai tolerancija patiria skaudų smūgį. Dažnai tai yra aiškinama „atpirkimo ožio“ paieškos teorija, kai susikaipusios neigiamos emocijos yra išliejamos „kitokių“ atžvilgiu.

---

1 Karp, D. R. Values, Theory and Research.Edgar, F.; Borgatta, E. F.; Montgomery, R. J. V. (ed.) *Encyclopedia of Sociology*. Vol. 5. 2nd ed. New York: Macmillan Reference USA. Gale Virtual Reference Library. Thomson Gale, 2000, p. 3215.

2 Žr., pvz., Savicka, A. *Postmaterialism and Globalisation. The Specificity of Value Change in the Post-Communist Milieu*. Vilnius: Research Institutte of Culture, Philosophy and Arts, 2004.

2. Urbanizacija ir tautinė įvairovė – toleranciją skatinantys veiksniai

Tradiciškai sociologai buvo linkę laikytis nuostatos, kad miestietiškas gyvenimo būdas skatina toleranciją ir universalistinių vertybių susiformavimą. Tokias idėjas kėlė žymūs XIX–XX amžiaus sociologai Simmelis ir Parkas. Miesto kultūra depersonalizuoja ir racionalizuoja individą, bendravimas tampa mažiau individualus ir labiau anonimiškas. Individas tarsi „ištirpsta minioje“. Miestas pakeičia ir sunaikina tradicinį gyvenimo būdą taip formuodamas universalistines idėjas. Dabartinės sparčios globalizacijos kontekste būtų galima kalbėti ir apie dar spartesnį universalėjimą. Vyksta ne tik nutolimas nuo tradicinių, t. y. kaimo bendruomenės, vertybių ir normų ir perėjimas į universalistinį miesto pasaulį, bet kartu ir kultūrinių sienų peržengimas ir atsivėrimas kitoms, daug įvairesnėms nei artimiausių kaimynų, kultūroms.

Mieste vyrauja visapusiška įvarovė – gyvenimo būdo, pajamų, išpažįstamų tradicijų, mados ir t. t. Ši įvairovė skatina susiformuoti nuostatai, kad taip ir turi būti – pasaulis yra įvairus. Į šį pasaulio suvokimą sutelpa ir tautinės skirtingybės, kaip viena iš miesto mazaikos dalių.

Vis dėlto tokia, atrodytų, akivaizdi sąsaja tarp urbanizacijos bei tolerancijos ir universalistinių idėjų sklaidos buvo kritikuojama vėlesnių tyrėjų. 1971 metais Harvardo universiteto profesoriaus Fischerio atlikti tyrimai nepatvirtino koreliacijos tarp urbanizacijos ir tolerantiškų nuostatų kitos tautinės grupės žmonių atžvilgiu[3].

Nepaisant tokios kritikos, dažnai tebesilaikoma pozicijos, kad tolerancijos bus daugiau ten, kur gyventojai yra įvairesni ir nutolę nuo tradicinio agrarinio gyvenimo būdo. Tad kaip miestietiškos vertybės ir tautinė įvairovė Lietuvoje ir ypač Vilniuje siejasi su tolerancijos tradicijomis?

Pažvelgus į demografinę Lietuvos situaciją, matyti, kad čia vyrauja daugiatautiškumas. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 metais Lietuvoje tautinę daugumą sudarė lietuviai – 83,7 % visų gyventojų. Likusių gyventojų tautinė sudėtis buvo tokia: lenkai (6,6 %), rusai (5,3 %), baltarusiai (1,3 %), ukrainiečiai (0,6 %), žydai (0,1 %), vokiečiai (0,1 %), totoriai (0,1 %), latviai (0,1 %), romai (0,1 %), taip pat kitos tautybės asmenys (0,3 %), 1,7 % gyventojų nenurodė savo tautybės[4]. Lietuvai taip pat yra būdingas pakankamai aukštas urbanizacijos lygis. Vis dėlto tokia demografinė sudėtis, kokia yra dabar, neatspindi visų demografinių pokyčių, vykusių valstybėje. Nors prieškario Lietuvoje lietuvių dalis buvo beveik tokia pati kaip šiuo metu, kitų tautinių grupių proporcijos reikšmingai skiriasi. 1923 metais Lietuvoje etniniai lietuviai sudarė 83,9 % visų gyventojų. Didžiausia tautinė mažuma buvo žydai, sudarę 7,6 % visų gyventojų. Lenkai sudarė 3,2 %, rusai – 2,5 %, vokiečiai – 1,4 %, latviai – 0,7 %, kitų tautybių gyventojai sudarė dar 0,7 %[5].

---

3 Fischer, C. S. A Research Note on Urbanism and Tolerance. *The American Journal of Sociology*. 1971, 76(5).

4 Lietuvos statistikos departamento duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-09-18]. <www.stat.gov.lt>.

5 Eberhardt, P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*. Warszawa: Przegląd wschodni, 1997, p. 94.

Siekiant suvokti tautinės įvairovės mastą Lietuvoje, galima pažvelgti į Vilniaus demografinės sudėties kitimą. Vilnius yra gana tipiškas daugiataučio miesto pavyzdys. Per praėjusį šimtmetį Vilniaus gyventojų tautinė sudėtis reikšmingai kito. Nors tautinės grupės išliko beveik tos pačios, ryškiai pasikeitė jų proporcijos.

1857–1858 Vilniaus gubernijoje, remiantis skirtingais šaltiniais (M. Lebedkino, A. Korevo, R. Erkerto, M. Janžulo ir P. Batiuškovo), gyveno nuo 23,6 iki 50,0 % lietuvių. Lenkai sudarė 18,4–12,3 %, žydai – 8,0–9,1 % gyventojų. Bendras gyventojų skaičius nesiekė 900 000[6]) .

1 lentelė. Vilniaus gubernijos etninė gyventojų sudėtis pagal 1857–1858 metų parapijų surašymus[7]

Tautybė	Pagal M. Lebedkiną		Pagal A. Korevą		Pagal R. Erkertą		Pagal M. Janžulą ir P. Batiuškovą	
	Gyventojų skaičius	Proc.	Gyventojų skaičius	Proc.	Gyventojų skaičius	Proc.	Gyventojų skaičius	Proc.
Lietuviai	418880	50,0	386900	46,0	386000	45,1	210273	23,6
Baltarusiai	169057*	20,2	247300	29,4	–	–	418289	46,9
Lenkai	154386	18,4	103400	12,3	212000	24,7	154386	17,3
Rusai	14930	1,8	19300	2,3	178000	20,8	27845	3,1
Žydai	76802	9,1	67645	8,0	77000	9,0	76802	8,6
Kiti	4019	0,5	16554	2,0	3700	0,4	4120	0,5
Iš viso	838074	100,0	841095	100,0	857000	100,0	891715	100,0

* Įskaitant krivičius

Vilniaus miesto tautinė kompozicija 1897 metais visiškai nepriminė šiandienos. Tada Vilniuje gyveno tik 2,1 % lietuvių, o gausiausios etninės grupės buvo žydai (40,0 %) ir lenkai (30,8 %). Rusijos Imperijos gyventojų surašymo duomenimis, Vilniuje 1897 metais iš viso gyveno 154 500 žmonių (žr. 2 lentelę).

6 Gaučas, P. Lietuvių-gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija 1795–1914 metais. Garšva, K. ir Grumadienė, L. (sud.) *Lietuvos rytai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 89.

7 *Ibid.,*p. 89.

2 lentelė. Vilniaus miesto etninė sudėtis 1897 metais[8]

Tautybė	Gyventojų skaičius	Proc.
Lietuviai	3200	2,1
Baltarusiai	6500	4,2
Lenkai	47 600	30,8
Rusai	30 900	20,0
Žydai	61 800	40,0
Kiti	4500	2,9
Iš viso	154 500	100,0

Po dešimtmečio, 1909 metais, bendras gyventojų skaičius Vilniuje išaugo iki 205 300, kartu nežymiai padidėjo ir lietuvių dalis. Dabar jie sudarė 4,7 % vilniečių. O bendra gyventojų tautinė sudėtis išliko beveik nepasikeitus (žr. 3 lenelę).

3 lentelė. Vilniaus miesto etninė sudėtis 1909 metais[9]

Tautybė	Gyventojų skaičius	Proc.
Lietuviai	9600	4,7
Baltarusiai ir rusai	42 500	20,7
Lenkai	77 600	37,8
Žydai	75 600	36,8
Kiti	–	–
Iš viso	205 300	100,0

Pirmojo pasaulinio karo metais lietuvių skaičius Vilniuje tesiekė pustrečio tūkstančio, o tai tesudarė 1,9 % visų gyventojų (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Vilniaus miesto etninė sudėtis 1916 metais[10]

Tautybė	Gyventojų skaičius	Proc.
Lietuviai	2662	1,9
Lenkai	74 221	53,3

8 Rusijos Imperijos gyventojų surašymas. Eberhardt, P., *supra* note (5), p. 46.

9 Wakar, E. P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*. Warszawa: Przegląd wschodni, 1997, p. 69.

10 Ostrowski // Eberhardt, P., *op. cit.*, p. 83.

Tarpukario laikotarpiu, Vilniui esant Lenkijos respublikos sudėtyje, Vilniuje bebuvo likę tik pusantro tūkstančio lietuvių (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Vilniaus miesto etninė sudėtis 1931 metais[11]

Tautybė	Gyventojų skaičius	Proc.
Lietuviai	1600	0,8
Lenkai	128 600	65,9
Žydai	54 600	28,0
Baltarusiai	1700	0,9
Rusai	7400	3,8
Vokiečiai	600	0,3
Kiti	600	0,3
Iš viso	195 100	100,0

Antrojo pasaulinio karo metais lietuvių skaičius Vilniuje pasiekė beveik 30 000 ir tai buvo didžiulis demografinis pokytis tautinėje Vilniaus sudėtyje. 1942 metais lietuviai sudarė jau 20,5 % visų Vilniaus gyventojų. Lenkai vis dar sudarė tautinę daugumą – 71,9 % visų Vilniaus gyventojų (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Vilniaus miesto etninė sudėtis 1942 metais[12]

Tautybė	Gyventojų skaičius	Proc.
Lietuviai	29 400	20,5
Lenkai	103 200	71,9
Baltarusiai	3000	2,1
Rusai	5900	4,1
Kiti	2000	1,4
Iš viso	143 500	100,0

Pokario laikotarpiu lietuvių dalis Vilniuje pamažu augo ir 1959 metais Vilniuje jau gyveno 79 363 lietuviai, sudarydami 33,6 % visų vilniečių. Rusai sudarė 29,4 %, lenkai – 20,0 %, žydai – 6,9%, baltarusiai – 6,2% gyventojų. 1970 metais Vilniuje lietuvių skaičius dar labiau išaugo ir siekė 42,3 % visų Vilniaus gyventojų. Lenkų buvo 18,3 %, rusų – 24,4 %, baltarusių – 6,5 %, žydų – 4,5 % gyventojų. 1989 metais lietuviai

11 1931 metų Lenkijos gyventojų surašymas. Eberhardt, P., *supra* note 5, p. 118.

12 Pakštas, *Ibid*., p. 159.

Vilniuje jau sudarė pusę visų gyventojų – 50,6 %. Lenkų, rusų ir baltarusių dalis išliko beveik nepakitusi[13].

Akivaizdu, kad tokia marga gyventojų sudėtis atsispindėjo ir santykiuose tarp skirtingų tautybių žmonių. Tautinė įvairovė ir urbanizacija neabejotinai prisidėjo prie pakankamai tolerantiško požiūrio į kitataučius (ypač etnines grupes, tradiciškai ilgai gyvenančias šalia) susiformavimo. Vilniuje ši tradicija turėtų būti giliausia visų pirma dėl urbanizacijos suformuotų vertybių ir ilgo bendro skirtingų tautybių gyvenimo šalia.

3. Ką rodo Lietuvoje atlikti tolerancijos tyrimai?

Lietuvoje atlikti sociologiniai tolerancijos kitataučiamas tyrimai rodo, kad kalbėti apie plačiai paplitusią netoleranciją pagrindo nėra, nors santykiai tarp skirtingų tautybių žmonių pavieniais atvejais kelia problemų.

Apžvelgus įvairius skirtingų metų tolerancijos tyrimus matyti, kad didžioji dalis tiek visų Lietuvos gyventojų, tiek etninių lietuvių yra teigiamai nusiteikę kitataučių atžvilgiu. Pavyzdžiui, 2007 metų rudenį atliktas specialus Eurobarometro tyrimas „Tarpkultūrinis dialogas Europoje“ atskleidė, kad Lietuvos gyventojai vertina kultūrinę įvairovę: 21 % Lietuvos gyventojų visiškai sutinka, o 55 % sutinka, kad šalies kultūrinį gyvenimą itin praturtina kitų kultūrinių šaknų žmonės[14]. 2000 metais atlikto Baltijos barometro tyrimo duomenys rodo, kad 67 % etninių Lietuvos lietuvių mano, kad visada reikia stengtis suprasti kitokį nei jų pačių požiūrį. Šitaip manančių etninių Lietuvos rusų yra 61 %[15]. Taip pat Lietuvoje ilgą laiką egzistavo aukšta tolerancija vaikų švietimui tėvų gimtąja kalba. 2000 metais atliktų tyrimų duomenimis, net 88 % etninių Lietuvos lietuvių mano, kad visi Lietuvos gyventojai privalo būtinai turėti teisę gauti išsilavinimą savo tėvų kalba.

Tačiau nereikia pamiršti ir likusios dalies – maždaug trečdalis etninių Lietuvos lietuvių išsako vienokias ar kitokias neigiamas nuostatas kitataučių atžvilgiu. Pavyzdžiui, 1999 metais atliktas politinės kultūros tyrimas parodė, kad 10 % etninių Lietuvos lietuvių visiškai sutinka, o 24 % sutinka su teiginiu, kad Lietuvoje suteikiama per daug teisių kitataučiams[16]. 2003 metų rudenį Lietuvoje atliktas tolerancijos tyrimas užfiksavo, kad neigiamą požiūrį į žydus turi 20,4 % respondentų, o net 42,7 % yra neigiamai nusiteikę romų atžvilgiu[17]. Romai išlieka labiausiai netoleruojama etninė grupė Lietuvoje, esanti visiškoje izoliacijoje ir socialinėje atskirtyje.

Įdomi ir kartu labai reikšminga 2003 metų tolerancijos tyrimo išvada yra ta, kad Lietuvos gyventojai yra labiau tolerantiški kitos tautybės ar rasės žmonėms nei kitos religijos (net jei tai būtų kita krikščioniška konfesija) žmonėms. 22,3 % apklaustųjų mano,

---

13 Lietuvos statistikos departamento duomenys, *supra* note 4.

14 *Intercultural Dialogue in Europe*. *Flash EB No217* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-26]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_217_sum_en.pdf >.

15 Rose, R. *Studies in Public Policy Number 338. New Baltic Barometer IV: A Survey Study*. Glasgow: Centre for the Study of Public Policy. University of Strathclyde, 2000, p. 40.

16 *Politinė kultūra ir visuomenės kaita*. Jankauskas, A. (sud.). Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2002, p. 202.

17 *Lietuvos tolerancijos profiliai: sociologinis tyrimas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 04 21]. <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0118271.ppt>.

kad Lietuvoje neturėtų būti toleruojamos kitos krikščioniškos konfesijos ir net 40,3 % netoleruotų nekrikščioniškų religijų (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Tolerancijos lygis kitos tautybės, rasės, religijos žmonėms 2003 metais, proc.[18]

Teiginiai	Visiškai sutinku / sutinku	Nesutinku / visiškai nesutinku
Lietuvoje turi būti toleruojami kitų tautybių žmonės	90,8	9,2
Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos rasės	83,2	16,8
Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos krikščioniškos konfesijos	77,7	22,3
Lietuvoje turi būti toleruojamos kitos nekrikščioniškos religijos	59,7	40,3
Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų, lyties ir amžiaus turi turėti lygias galimybes įsidarbinti	87,2	12,8
Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų, lyties ir amžiaus turi turėti lygias galimybes į socialines garantijas	86,4	13,6
Lietuvos gyventojai nepriklausomai nuo rasės, tautybės, religinių įsitikinimų, lyties ir amžiaus turi turėti lygias galimybes puoselėti kultūrines tradicijas	91,8	8,2

Tokie tyrimo rezultatai galėtų rodyti stiprias tradicines ir nusistovėjusias nuostatas religijos požiūriu. Šios nuostatos kol kas yra mažiausiai linkusios keistis.

Įvairiuose tolerancijos tyrimuose dažnai yra naudojami klausimai apie potencialias vaikų vedybas su kitataučiais ar nepageidajamą kaimynystę. Šie klausimai puikiai atskleidžia tolerancijos lygį visuomenėje. Klausimas apie vaikų vedybas su kitataučiais ypatingai gerai nusako atstumą, kuriuo vienos tautybės atstovai norėtų atsitverti nuo kitos tautybės žmonių. Kaip rodo 1999 metais atlikto Politinės kultūros tyrimo duomenys, trečdalis etninių lietuvių netoleruoja kitataučių teigdami, kad jie nenorėtų jų įsileisti į savo šeimą: 12 % visiškai nenorėtų, o 22 % nenorėtų, kad jų vaikai tuoktųsi su kitų tautybių žmonėmis. Etniniai lietuviai čia pasižymi didžiausio asmeninėje erdvės atstumo poreikiu – net 34 % nenorėtų šeimoje turėti kitataučių. Etniniai Lietuvos lenkai šiuo požiūriu yra kiek tolerantiškesni už lietuvius – 21 % lenkų nenorėtų matyti kitataučių savo šeimoje. Žymiai tolerantiškesni atrodo Lietuvos rusai – tik 14 % rusų nenorėtų, kad šeimoje atsirastų kitos tautybės žmonių[19].

Nepageidaujama kaimynystė taip pat yra puikus būdas tolerancijos lygiui išmatuoti. 2003 metų rudenį Lietuvoje atlikto sociologinio tyrimo metu responden-

18 *Ibid.*

19 *Politinė kultūra ir visuomenės kaita, supra* note 16, p. 202.

tų buvo klausiama, su kuo jie nenorėtų gyventi kaimynystėje. 25,4 % nurodė romus, 10,8 % – musulmonus, 4,8 % – imigrantus, 3,2 % – kitos tautybės žmones, 3,1 % – žydus, 2,7 % – kitos rasės žmones[20]. Čia ir vėl pasitvirtina ir kituose tyrimuose fiksuota neigiama nuostata romų atžvilgiu.

Problemiškiausiais tolerancijos požiūriu galima laikyti 1989–1990 metus, kai netolerancijos kitataučiams ir nesutarimų visuomenėje etniniu pagrindu buvo žymiai daugiau nei šiuo metu. Tai dar kartą patvirtina anščiau išsakytą sociologų nuomonę, kad tokie socialiniai sukrėtimai kaip režimo pasikeitimas, atsiliepia santykiams tarp skirtingų etninių grupių. 1989 ir 1990 metais atlikti sociologiniai tyrimai etniškai marguose Šalčininkų, Švenčionių ir Vilniaus rajonuose užfiksavo trintį tarp įvairių tautinių grupių. Kas ketvirtas tyrime dalyvavęs Vilniaus rajono gyventojas teigė, kad santykiai tarp skirtingų tautybių žmonių yra įtempti: 22 % Vilniaus rajono gyventojų manė, kad tarpnacionaliniai santykiai yra įtempti visoje Lietuvoje, o net 30 % – kad jie yra įtempti vietovėje, kur jei gyvena[21]. Visgi, nepaisant tokio gana negatyvaus vertinimo, asmeninėje erdvėje, pažįstamų rate, izoliacija tautiškumo požiūriu nėra tokia ryški. Didelė dalis tiriamųjų teigė turį draugų kitataučių: 19 % lietuvių teigė turintys draugų rusų ir net 44 % lietuvių teigė turintys draugų lenkų; 28 % rusų teigė turintys draugų lietuvių ir 53 % rusų sakė turintys draugų lenkų; 23 % lenkų sakė turį draugų lietuvių ir 28 % lenkų sakė turintys draugų rusų (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Bendravimo intensyvumas tarp etninių lietuvių, rusų, lenkų ir balatarusių Šalčininkų rajone 1989–1990 metais, proc.[22]

	Turi draugų lietuvių	Turi draugų rusų	Turi draugų lenkų	Turi draugų baltarusių
Lietuviai	79	19	44	19
Rusai	28	54	53	35
Lenkai	23	28	83	24

Pirminiai santykiai (šeima ir draugų ratas) yra puikus tolerancijos, o kartu ir adaptacijos indikatorius. Individas, ypač priklausantis tautinei mažumai ir turintis kitaučių draugų ar šeimos narių, nėra izoliuotas ir užsidaręs savo tautinėje grupėje. Lygiai taip pat individas, priklausantis tautinei daugumai ir turintis kitataučių draugų ar šeimos narių, yra atviras kitai kultūrai ir jai tolerantiškas.

Sėkminga tautinių mažumų adaptacija visuomenėje neabejotinai prisideda prie bendros jų gerovės užtikrinimo. Tolerantiškos nuostatos kitų atžvilgiu padeda sėkmingiau adaptuotis visuomenėje. Valstybinės kalbos išmokimas taip pat yra svarbus adaptacijos garantas. Tačiau, kaip rodo 2000 metais atlikto Baltijos barometro tyrimo duomenys,13 % etninių Lietuvos rusų mano, kad jie tikrai neprivalo mokytis lietuvių kalbos. Tokie tyrimo rezultatai verčia klausti, kaip susiformuoja tokia nuostata ir ar tai yra

20 *Lietuvos tolerancijos profiliai: sociologinis tyrimas*, *supra* note 17.

21 Trinkūnienė, I. Tautiniai santykiai pietryčių Lietuvoje, *supra* note 6, p. 335.

22 *Ibid*., p. 336.

netolerancijos priežastis ar pasekmė. Be abejonės, toks klausimas reikalauja platesnių tyrimų ateityje.

Baigiamosios išvados

Tolerancija kitataučiams yra viena socialinių vertybių, susiformuojančių daugiatautėje valstybėje esant palankioms tam sąlygoms (tokioms kaip moderni šiuolaikinė visuomenė, urbanizacija, istorinė tradicija, švietimo sistemos puoselėjamos vertybės ir kita). Daugumoje tyrimų, nagrinėjančių tolerancijos klausimą, yra pabrėžiama sąsaja tarp vertybinių nuostatų kitataučių atžvilgiu ir individo aplinkos tautinės įvairovės. Daugiatautė aplinka, taip pat ir urbanistinė kultūra, vertinanti universalistines vertybes, skatina formuotis tolerancijai kitataučių atžvilgiu. Svarbų vaidmenį čia vaidina ir bedra visuomenės kultūra ir amžius trunkanti tradicija.

Tolerancija kitataučiams Lietuvoje turi senas tradicijas, siekiančias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus. Kaip rodo įvairūs pastarųjų metų tolerancijos tyrimai, didžioji dalis Lietuvos gyventojų yra tolerantiški kitataučiams. Ir nors trečdalis lietuvių išsako vienokias ar kitokais neigiamas nuostatas kitataučių atžvilgiu, šios neigiamos nuostatos gana retai pasireiškia praktikoje.

Literatūra

Eberhardt, P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*. Warszawa: Przegląd wschodni, 1997.

Fischer, C. S. A Research Note on Urbanism and Tolerance. *The American Journal of Sociology*. 1971, 76(5).

Gaučas, P. Lietuvių-gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija 1795–1914 metais. Garšva, K.; Grumadienė, L. (sud.) *Lietuvos rytai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.

Intercultural Dialogue in Europe. Flash EB No217 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-26]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_217_sum_en.pdf >.

Jankauskas, A. (sud.). *Politinė kultūra ir visuomenės kaita*. Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2002.

Karp, D. R. Values Theory and Research. Edgar F. Borgatta, E. F. and Montgomery, R. J. V. (ed.) *Encyclopedia of Sociology*. Vol. 5, 2nd ed. New York: Macmillan Reference USA. Gale Virtual Reference Library. Thomson Gale, 2000 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-05-30]. <http://find.galegroup.com/gvrl/infomark.do?&type=retrieve&tabID=T001&prodId=GVRL&docId=CX3404400408&source=gale&userGroupName=lmba13&version=1.0>.

Lietuvos tolerancijos profiliai: sociologinis tyrimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-21]. <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0118271.ppt >.

Rose, R. *Studies in Public Policy Number 338. New Baltic Barometer IV: A Survey Study*. Glasgow: Centre for the Study of Public Policy. University of Strathclyde, 2000.

Savicka, A. *Postmaterialism and Globalisation. The Specificity of Value Change in the Post-Communist Milieu*. Vilnius: Research Institutte of Culture, Philosophy and Arts, 2004.

Trinkūnienė, I. *Tautiniai santykiai pietryčių Lietuvoje*. Garšva, K.; Grumadienė, L. (sud.) *Lietuvos rytai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.

TOLERANCE IN LITHUANIA: ATTITUDES TOWARDS NATIONAL MINORITIES

Diana Janušauskienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article is devoted to the analysis of tolerance towards national minorities in Lithuania. The article combines the analysis of the phenomenon of tolerance as a core social value and the analysis of empirical evidence of tolerance in the Lithuanian society. The scientific investigation of empirical situation is based on the secondary analysis of sociological data.*

Tolerance is one of the social values that are present and protected in modern multicultural democratic societies. Even thought the level of social tolerance varies from country to country and within time periods, Europe remains a perfect example of practices of social tolerance. In general, the level of tolerance is altering and depends on many factors, such as the level of urbanisation, multiculturalism, historical development, the development of the state, etc. In this article, the factors of multiculturalism and urbanisation are analysed in a more precise manner.

Lithuania, due to its historical experience and geopolitical situation, is one of the European countries that are multicultural and have a long history of national minorities living in the country. According to the data of sociological research, the majority of the Lithuanian population is tolerant towards national minorities. Even though one third of the population express some kind of negative attitudes towards national minorities, it is necessary to stress that these negative attitudes are almost absent in everyday life of the society.

Keywords: *tolerance, national minorities in Lithuania, value system, value research.*

Diana Janušauskienė, Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Politikos mokslų instituto docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: politikos sociologija, vertybių tyrimai, identiteto tyrimai, demokratizacijos procesai.

Diana Janušauskienė, Mykolas Romeris University, Institute of Political Science, Assoc. Prof. Dr. Research interests: political sociology, value research, identity research, democratisation.